

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Lietuva
Vilnius Gediminas Technical University, Lithuania

FILOSOFIJOS SODAI IR PASIVAIKŠČIOJIMAI JUOSE

Philosophical Gardens and Walks in Them

SUMMARY

The article examines four schools of ancient philosophy in relation to the environment of the garden and walks in it. On the one hand, the garden represents an exit both from the urban environment and from everyday activities, as well from instrumental thinking. On the other hand, an everyday practice such as walking is associated with a “bypass,” that is, with metaphysical thinking. For example, when Epicurus speaks of pleasures, he is not paying attention to the satisfaction of physical needs, but to mental activities cultivated among friends. Zeno chose the Poecile Stoa for his lessons and discussions because there he had the opportunity to meet both virtue and truth while walking with his students. As for the Peripatetics, the walk has several levels. Here students learned by following the teacher on the covered galleries. Later it was developed into empirical research and field research. The Platonic Academy as a garden outside – walks through the forests of imagination and fiction, which seem to be an alternative to philosophy.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamos keturios antikinės filosofijos mokyklos, siejant jas su sodo aplinka ir pasivaikščiojimais jame. Viena vertus, sodas nurodo išėjimą tiek iš miesto aplinkos, tiek iš kasdienės veiklos bei instrumentinio mąstymo. Kita vertus, tokia kasdienė praktika kaip pasivaikščiojimas siejamas su „apeinančiu“, t. y. metafiziniu, mąstymu. Antai kalbėdamas apie malonumus, Epikūras kreipė dėmesį ne į kūno poreikių tenkinimą, o į protinę veiklą, puoselėjamą tarp draugų. Stoja buvo tiek šventišku pasakojimu, tiek kasdinių susitikimų erdvė. Zenonas pasirinko Poecilės stoją savo mokymui ir diskusijoms dėl to, kad ten turėjo galimybę, vaikštinėdamas drauge su studentais, sutikti tiek dorybę, tiek tiesą. Kalbant apie Aristotelio licėjų, pasivaikščiojimas turi kelis klodus. Čia buvo mokomasi, vaikštinėjant paskui mokytoją dengtose galerijose. Vėliau tai virto empiriniais ir lauko tyrimais. Platono užmiesčio sodas – akademija: ten galima pasivaikščioti po vaizduotės ir išmonės lankas, kurios atsiveria kaip alternatyva filosofijai.

RAKTAŽODŽIAI: filosofijos sodai, peripatetikai, Platono akademija, Epikūro sodai, stojos etika.

KEY WORDS: philosophical gardens, Peripatetics, Platonic Academy, Epicurean gardens, Stoic ethics.

IVADAS

Sodas iškyla tarp gamtos ir miesto. Gamta – žmogaus nesuvaldyta natūra, o miestas, atvirkščiai, – žmogaus sukurta gyvenamoji aplinka. Gamta iškyla kaip chaotiška netvarka arba mums nesuvokiama Dievo kūrinijos tvarka, o miestas – kaip žmogaus sukurta aplinka, pritaikyta patogiai sugyventi su kitais. Tiesa, niekada nebuvo vienodo požiūrio, kaip plėtoti miestą. Yra klaidus viduramžių senamiestis su vingiuotomis gatvėmis, stačiakampis klasicistinis gatvių tinklas, modernizmo funkciškai sugrupuoti rajonai ir postmodernus sinkretiškai suplanuotas miestas. Požiūris, kas yra patogu ir paranku miestiečiui, keitėsi, drauge kintant ir politinėms, socialinėms bei estetinėms nuostatoms.

Vis dėlto miestiečiai susiduria su vienu, regis, jiems visiškai nepatogiu ir neparankiu miesto elementu, kuris atima iš miesto erdves, didina atstumą nuo vienos jo dalies iki kitos ir drauge pareikalauja iš žmonių brangaus laiko. Tačiau be šio sando neįsivaizduojamas joks miestas. Tai – sodas, kuris prisideda prie miesto klestėjimo, darydamas jį patrauklų miesto gyventojams bei svečiams. Miesto sodas – ypatinga vieta. Ji dažnai būna sukurta gamtovaizdžio architekto, kurio medžiaga – ne plytos ar betonas, o augalai, t. y. natūros sandai, čia kažkaip virstantys kultūra. Tiesa, miesto pakraštyje gali augti ir visiškai natūralus miškas – jis tuo vertingesnis, kuo mažiau „sutvarkytas“ žmogaus.

Sodas yra urbanistinė išlyga mieste. Tai – vieta, kur miestietis ateina atsikvėpti, atsiskirti ir nusišalinti nuo savo reikalų, kurių imtis įpareigoja didmies-

tis, primetantis savo ekonominius įpareigojimus. Sodas su savo ekologiniais aspektais yra atsvara ekonominiam požiūriui. Drauge tai praplečia siaurą *oikos*, namų, sampratą: miesto, kaip mūsų namų, paskirtis – ne vien užtikrinti vartojimo grandinę. Sodas, suprojektuotas ar natūralus, regis, prieštarauja miesto idėjai. Jis skatina lėtai vaikščioti, o ne greitai važinėti, laisvai šnekučiuotis, o ne aptarinėti būtinus reikalus, „tuščiai“ mankštintis, o ne atlikti ribotas operacijas, netgi tinginiauti, o ne sunkiai dirbti. Galiausiai sodas – tai vieta, kur galima mąstyti, o ne spręsti iškilusias kasdienes problemas.

Šis straipsnis – apie sodo ir filosofijos sąsajas, pirmiausia išryškėjusias antikiniame graikų pasaulyje. Vaikštinėdamas retrospektyviai pirmiausia aptarsiu Epikūro sodus ir Zenono stoją. Tada panagrinėsiu Aristotelio licėjų ir jame vaikštinėjančius peripatetikus, paskui – Platono akademiją bei universiteto idėją. Galiausiai trumpai apibūdinsiu Umberto Eco vaikštynes pramano lankose. Kaip tema įpareigoja, taikysiu pasivaikščiojimo po filosofijos ir istorijos sodus metodą.

Tyrinėtojai daugiausia nagrinėja filosofinius aspektus sodų istorijoje (Turner 2005), bet filosofijos sodams beveik neskiriama dėmesio. Tiesa, filosofijos istorikai mini antikinius sodus, kuriuose buvo plėtojama viena ar kita filosofijos mokykla (Goel ir Kothari 2013; Munoz 2018; Vidauskytė 2022). Be to, kalbant apie sodus, dažnai svarstomi ugdymo bei komunikaciniai aspektai (Clague ir kt. 2018; Mickūnas 2018; Mutanen 2022; Stasiulis 2018).

EPIKŪRO SODAI IR ZENONO STOJA

Epikūro sodų pavadinimas dviprasmiškas. Viena vertus, šis sodas buvo įkurtas Atėnų užmiestyje. Kita vertus, jis siejamas su viena iš keturių pagrindinių Antikos filosofinių mokyklų, greta Platono akademijos, Zenono stojos ir Aristotelio licejaus. Čia aptarsiu visas šias mokyklas, kiek jos susijusios su sodu bei vaikštyinėmis.

Epikūro mokykla dažnai siejama su hedonizmo idėjomis išaukštinant malonumą. Šis motyvas neatsiejamas nuo sodo, pusiau privačios vietos užmiestyje, kur galima sau leisti ne tik atsipalaiduoti nuo socialinių suvaržymų, bet ir nevaržomai filosofuoti, ieškant bendrųjų dalykų, padedančių sugyventi. Pažymėtina, kad sodai buvo įkurti šalia Eridano upės. Viena vertus, ji drėkino sodo medžius ir kitus augalus, darydama šią aplinką vešlia, drauge pavėsingą, taigi tinkamą maloniai pasivaikščioti diskutuojant. Antra vertus, upė siejama su nuolatiniu kismu (prisiminkime Herakleitą), atitinkančiu natūros chaotiškumą ir verčiančiu abejoti bendrųjų filosofinių principų visuotinumu.

Vis dėlto, kalbėdamas apie malonumus, Epikūras kreipė dėmesį ne į kūno (natūros mumyse) poreikių tenkinimą, net jei tai – būtina laimės sąlyga. Pirmiausia jam rūpėjo protinė veikla, kuri puoselėjama tarp draugų. Šie dalijasi savo išminties atradimais, džiaugdamiesi tuo, ką turi platanų pavėsyje, kol yra gyvi. Juk mirties nėra, kol džiaugiamės gyvenimu, vis tekant upei, o kai ji ateis, mūsų jau nebebus. Taigi beprasmiška bijoti mirties, ar ne, mano drauge? Sodus – tai aplinka, palaikanti trapią pu-

siausvyrą tarp trumpų malonių pojūčių ir ilgalaikės išminties.

Stoja – taip pat bendrinis pavadinimas. Graikiškas žodis „stoja“ kilęs iš indoeuropiečių prokalbės šaknies „sta-“, giminingos lietuvių žodžiui „stovėti“. Jis ir reiškė „stovėti, daryti ar būti tvirtam“ (*Online Etymology Dictionary*, 2001–2022). Stoja – tai portikas, priemamis, tiksliau, vieta prie šventyklos, dengta kolonada prieš įėjimą į šventyklą. Ji stovėjo kiekviename graikų mieste, kur buvo šventyklos. Tai – atvira ir kartu apsaugota erdvė. Ji atvirai kviečia praeivius pasivaikščioti viešai diskutuojant, čia filosofinės kalbos girdimos net gatvėje. Ši vieta apsaugota tiek nuo gamtos (lietaus), tiek nuo žmonių (kitamanių) išpuolių: siūlo mokyklos (šiuo atveju stojos) apsaugą. Be to, stoja, būdama prie šventyklos, apeliuoja į dievų apsaugą, nors tai – filosofijos, o ne religijos mokykla. Stojos – jų Atėnuose buvo keturios ar penkios – veikė kaip viešos meno galerijos, jose dažniausiai būdavo rodomi religinio turinio tapybos ar skulptūros kūriniai. Taigi tai buvo viešoji meninė miesto erdvė. Kaip tokia, ji atrodė šventiška, bet į ją galėjo užsukti visi praeiviai, norintys atitrūkti nuo kasdienių reikalų. Neatsitiktinai iš šios vietos buvo skelbiama apie artėjančias šventes.

Kai Zenonas, stojos mokyklos įkūrėjas, atvyko į Atėnus, Poecilės stoja buvo šventiška meno galerija ir kartu įvairiausių žmonių iš gatvės pripildyta erdvė. Romėnų keliautojas bei rašytojas Pausanijus (*Pausanias*) aprašo čia nutapytus siužetus: Tesėjas, kovojantis su amazonėmis, graikai, besikaunantys Trojoje, atė-

niečiai, nugalėję spartiečius prie Argo, pergalingas Maratono mūšis, kuriame įveikta gerokai didesnė persų armija. Be Tesėjo ir Heraklio, čia buvo pavaizduota ir deivė Atėnė. Maža to, stojoje eksponuoti mūšyje atimti spartiečių skydai – jie liudijo šlovingą Atėnų istoriją, globojamą savo deivės. Taip pat stoja buvo pilietinio ugdymo erdvė, joje užfiksuotos herojiškos svarbiausio graikų polio praeities akimirkos. Kita vertus, šioje erdvėje, turtingoje istorinių bei mitologinių naratyvų, knibždėte knibždėjo elgetų, prekeivių, pardavinėjančių žuvis bei kitką, žmonių, rodančių triukus, ir tiesiog praeivių, besislepiančių nuo alinančio dienos karščio (Camp 2001: 68–69). Vadinas, čia taip pat virė kasdienis gyvenimas. Taigi stoja buvo tiek šventišku pasakojimu, tiek kasdienių susitikimų erdvė.

Zenonas, pats būdamas atvykęs, pasirinko šią šventiškai kasdienę erdvę susitikimams su savo diskusijų dalyviais, taip suteikdamas vardą naujai filosofijos mokyklai, kuriai vėliau bus lemta tapti vyraujančia Romos imperijoje. Įsidėmėtinas Zenono susitikimas su filosofija, šiam pirkliai iš Kipro atvykus į Atėnus. Kai jis, smalsumo vedinas, užsuko į knygyną, pradėjo čia godžiai skaityti Ksenofonto (1997) *Atsiminimus apie Sokratą*. Pakėlęs akis, Zenonas paklausė pardavėjo, kur rasti panašių į Sokratą žmonių. Pardavėjas apsidairęs bedė pirštu į pro

šalį einantį ciniką Krata, Diogeno Sinopiečio mokinį. Zenonas nusekė paskui Krata, kurio idėjas vėliau išplėtojo savo sukurtoje stojos mokykloje. Tikėtina, jog jis pasirinko Poecilės stoją savo mokymui bei diskusijoms, kad turėtų galimybę, vaikštinėdamas drauge su studentais, sutikti tiek dorybę (nutapytą sienose), tiek tiesą (aptartą mokykloje). Taigi stoja buvo saugi ir atvira vieta visiems praeiviams, trokštantiems ugdyti savo dorybes. Vėliau besiplečianti mokykla pritraukė platų praeivių būrį, nuo vergų (Epiktetas) iki imperatorių (Markas Aurelijus).

Zenono ir jo mokyklos judumą parodo tai, kad stoikai, skirtingai nei Platono akademikai, Arisotelio peripatetikai ar net Epikūro „sodiečiai“, niekada neturėjo pastovios savo mokyklos vietos (Wycheley 1978: 231–233). Stoikai, imdami pavyzdį iš Zenono, mokydavo tai šen, tai ten, kaip antai Platono akademijoje, Arisotelio licėjuje (Diogenes Laertius 2021: 7.1.11), gimnazijose (skirtose sportuoti) ar kitose erdvėse (skirtose muzikuoti). Epiktetas keliavo į Romą ir iš jos, mokydamasis ir ieškodamas vietos mokytis, Seneka migravo iš viešosios politinės erdvės į privačią, o Markas Aurelijus rašė sau palapinėse, gindamas imperijos ribas (*limes*) nuo barbarų antpuolių. Neatsižvelgiant į šį judumą, stoja tapo tvirtu dorinio ugdymo (saviugdos) pagrindu, ant kurio buvo statomas krikščionybės rūmas.

PERIPATETIKŲ PASIVAIKŠČIOJIMAI

Arisotelis savo mokyklą Atėnuose įkūrė, negalėdamas išsitemti ankštuose Platono akademijos mūruose. Pasak jo, „Platonas – draugas, bet dar didesnė draugė – tiesa“. Šis posakis apibūdina

mokytojo ir mokinio santykius, pastarajam tolstant nuo pirmojo link savarankiško mąstymo. Drauge tai liudija apie skirtingus tiesos pavidalus, kai remiamasi skirtingomis prielaidomis. Vis dėl-

to Aristotelis veikiau suko ratus apie Platono idėjų teoriją (prisiminkime jo antrinę substanciją arba bendrybę, be kurios neįmanoma suprasti atskirybės), nei tolo nuo savo mokytojo. Aristotelio licejuje pasivaikščiojimas turi ir kitą – akivaizdesnę – prasmę: vaikštinėjant buvo mokomasi klausantis mokytojo dengtose galerijose (stojose?). Galiausiai pasivaikščiojimu galima vadinti tarpdalykinį tyrimą, kurį atitiko daugiafunkcė licejaus aplinka.

Be filosofinės veiklos, licejuje būdavo rengiamos karinės pratybos, organizuojami Atėnų įstatymų leidėjų susirinkimai, vykdavo religinės apeigos ir sporto treniruotės. Vietovės aplinka nulėmė funkcijų gausą, ir kartu ši gausa formavo aplinką. Nuo senų laikų tai buvo didelė atvira erdvė su giraitėmis, ribojama Iliso bei Eridano upių ir Likabeto kalvos. Licejų su Atėnais jungė ne vienas kelias ir aplinkkelis. Be to, vietovę raižė kanalai – jie užtikrino šio Atėnų priemiesčio sodo vešlumą, drauge teikė pavėsį, reikalingą norint vaisingai diskutuoti filosofinėmis temomis. Sodo pavadinimas *Lykeios* reiškė vilkišką: tai – nuoroda į dievą Apoloną, kurio šventykla buvo netoliese. Apolonas buvo saulės šviesos, muzikos, poezijos ir sveikatos dievas, paskleidžiantis šviesą žemei ir išvaikantis ligas, plėšrūnus bei žmones (graikų kolonistus su jų kultūra). Dar prieš Aristotelį, 335 m. prieš Kr. įsteigusį čia savo mokyklą, šią vietą pamėgo įvairūs žymūs žmonės, įskaitant filosofą Sokratą, sofistą Protagorą ir retoriką Isokratą. Platonas dialoge „Lisidas, arba Apie draugystę“ aprašo, kaip Sokratas vaikščioja iš vieno Atėnų sodo (Akademijos) į kitą (Licejų). Pakeliui jis sutinka du draugus – su jais diskutuoja apie drau-

gystę (Platonas 2014: 203a–204a). Ar akademikai ir peripatetikai eidavo draugystės keliu link tiesos? Prieš rengdami žygius, atėniečiai išrikiuodavo šiame sode savo armiją, o mokydamiesi lavindavo tiek protą, tiek kūną. Vilkiškumas čia reiškia kelis dalykus. Pirma, sodas yra anapus miesto juridikos, t. y. turi savo laisvę ir autonomiją, vėliau tapusią universitetų kūrimosi prielaida. Antra, Licejaus sodo teritorijoje siekiama lavinti protą ir kūną, taip pat čia padedama įgyti jautresnę regą bei klausą, formuojant jaunuolių požiūrį į pasaulį. Ši reikšminga Antikos mokykla išliko plačiai žinoma daugybę šimtmečių, nors ir vyko politinės pervartos.

Aristotelis išsinuomojo sode kelis pastatus ir įsteigė savo mokyklą. Ten buvo ne tik dalijamasi žiniomis, bet ir kaupiamos knygos, radosi mokytojo su pagalbininkais veikalai. Aristoteliumi mirus (322 m. prieš Kr.), mokyklai ėmė vadovauti jo mokinys Teofrastas. Jis ištaisė šią „laikino“ pasivaikščiojimo sode klaidą, nupirkdamas pastatus ir taip užtikrindamas mokyklos, kuri vis atgimdavo, tąsą šimtmečiams, iki pat 529 m., kai imperatorius Justinianas uždarė visas filosofines mokyklas Atėnuose, įskaitant licejų. Kai kurie istorikai būtent šią datą (o ne 476 m., kai žlugo Vakarų Romos imperija) laiko Antikos pabaiga. Bendrinis peripatetikų mokyklos pavadinimas kilęs arba iš graikiško žodžio *peripatos*, reiškiančio aplinkkelį sode, arba iš Aristotelio įpročio mokyti vaikštinėjant. Viena papildoma kita, o filosofinė mintis geriausiai išsėina iš galvos ir grįžta į ją, subrendusi diskusijose vaikštinėjant. Tikėtina, kad Aristotelis paliko Platono akademiją ne tik todėl, kad jam nebuvo pasiūlyta perimti jos vairą, bet ir norė-

damas turėti daugiau erdvės užmiesčio sode, koks buvo licėjus. Filosofas siekė surinkti įvairiausių žinių bei knygų – tai buvo kitas „pasivaikščiojimo“ po žinijos sodus aspektas.

Teofrastas, siekęs susisteminti ir įtvirtinti Aristotelio palikimą, įkūnija paradoksą. Viena vertus, įvedus autoritetą, atsiranda akademinio judėjimo kryptis, kurią apibūdina mokykloje taikomas metodas. Kita vertus, įvesti bet kokie mokyklos kanonai (scholastika) apriboja

jos mokinių „pasivaikščiojimus“ akademiname sode. Panašus prieštaravimas iškyla ir vėliau, mokykloje įsigalėjus skeptikams. Viena vertus, skeptikams reikia autoriteto – juo tampa Aristotelis, kritikavęs Platoną. Antra vertus, skepticizmas grasina nušluoti bet kokį autoritetą, taip pat ir mokyklos įkūrėją. Beje, ši skepticizmo banga pagimdė ir heliocentrinę peripatetiko Aristarcho Samiečio sistemą, paneigusią Aristotelio geocentrizmą.

AKADEMO GIRAITĖ

Akademo giraitė – bene garsiausias visų laikų sodas. Jį išgarsino Platono čia įkurta akademija, dažnai laikoma pirmuoju universitetu pasaulyje. Platonas įsteigė šią sėslią ugdymo įstaigą, gyvavusią kelis šimtus metų, grįžęs iš kelionių į Italiją, Kirėnė ir Egiptą. Visos šios kelionės buvo kupinos įvairių pavojų, keliamų piratų, audringos Viduržemio jūros ir nenuspėjamų tolimų kraštų valdovų. Graikų kolonijoje Sirakūzuose filosofas, paskatintas savo draugo Diono, valdovo svainio, ketino įgyvendinti savo idealios valstybės idėją. Buvo įmanoma tai padaryti, pasirinkus tinkamą valdovo filosofo figūrą. Vis dėlto Sirakūzų valdovas Dionisijus I, negalintis atsispirti puotoms ir orgijoms, buvo nepanašus į filosofuojantį valdovą, nors tam tikrų sofistinių polinkių ir turėjo. Tai liudija esminis Akademijai epizodas. Platonas mokė valdovą nebūti savo malonumų vergu – priešingai, tenkintis dorybėmis, kurios išlaisvina, net tapus vergu. Dionisijus I svarstė, kad, jei išbandysime šią idėją, pardavę Platoną į vergovę, jis vis tiek išliks laisvas, taigi nieko nepraras. Laimei, Kirėnės

mokyklos atstovas Anikeridas atpažino filosofą Platoną ir išpirkio jį iš vergovės, sumokėjęs dvidešimt minų, kaip mini sunkiai patikrinami šaltiniai. Paradoksas tas, kad Kirėnės mokykla, kurios ištakos veda prie Sokrato, buvo orientuota į malonumus vengiant skausmo. Tačiau Anikeridas nepagailėjo didelių pinigų, kuriuos galėjo skirti malonumams, tam, kad išgelbėtų Platoną, išsiųstą į vergiją kito malonumų ieškotojo Dionisijaus I. Vis dėlto Kirėnės mokykloje, kaip ir vėliau Epikūro soduose, buvo pabrėžiama, kad didžiausią malonumą teikia išmintis, dora ir draugystė, o ne puotos, orgijos ar net skausmo vengimas bet kokia kaina. Jei būtų taip, mirtis teiktų didžiausią malonumą. Beje, Platonas puotą supranta kaip draugų susirinkimą (simpoziumą), dalijantis idėjomis (Platonas 2000).

Grįžęs į Atėnus, Platonas surinko iš savo turtingos giminės dvidešimt minų, kad gražintų skolą Anikeridui. Šiam atsisakius pinigų dėl draugystės, Platonas nupirko už tuos pinigus Akademo giraitę, sodą už miesto sienų, ir įsteigė čia akademiją. Iš pradžių šioje vietoje buvo

rengiami neformalūs draugų susirinkimai, per kuriuos buvo plėtojamos filosofinės idėjos. Tik vėliau tai tapo mokslo siekusių jaunuolių, įskaitant ir Aristotelį, traukos centru. Akademo giraitė taip pavadinta dėl joje neva palaidoto legendinio Trojos karo didvyrio Akademo. Beje, abipus kelio iš Atėnų į šį užmiesčio sodą buvo kapai su antkapiais. Čia pa-

brėžtini keli dalykai. Pirma, rinkdamiesi akademinį kelią, siekiame būti išminties ir doros herojai. Antra, akademinė aplinka (užmiesčio sodas) reiškia išsilaisvinimą nuo to, kas nesvarbu ir kas yra netiesa. Trečia, mirusieji abipus mūsų kelio link akademijos sodo – visaverčiai pašnekovai, mums bendraujant su sokratais, platonais ir aristoteliais.

DISKUSIJOS: UMBERTO ECO PASIVAIKŠČIOJIMAI

Dabar palikime Antikos sodus ir pajėkime drauge su Umberto Eco, kuris dalijasi savo išpūdžiais iš šešių pasivaikščiojimų pramano miškais. Knygoje *Šeši pasivaikščiojimai pramano miškais* (1998) U. Eco atskleidžia savo, aistringą įvairių „skaitalų“ – tokių kaip komiksų žurnalai, Agathos Christie detektyvai, agento 007 istorijos ir kt. – skaitytojo, patirtis. Vaikštinėdamas filosofas dairosi su nuostaba klausdamas: kodėl mes taip mėgstame pramaną? Pirmiausia U. Eco atkreipia dėmesį į tai, kad literatūros kūrinys, turintis fabulą, teikia tvarkos

regimybę mūsų chaotiškam gyvenimui, kurį siekiame sukurti kaip prasmingą istoriją. Maža to, pramanyti pasauliai leidžia susklisti realybę su visu tuo, kas mums joje nepatinka. Pasinėrimas į pramaną – laisvės aktas, kurio nevaržo jokie realybės dėsniai, kur mes įveikiame savo ribotumą. Be to, skaitydami patenkame į neginčijamos tiesos pasaulį, nors ir žinome, kad meninis tekstas tik apsimeta sakąs tiesą. Ar U. Eco pasivaikščiojimais po vaizduotės ir išmonės lankas gali būti alternatyva filosofijai, kuriai taip pat reikia „išeiti“ ir „apeiti“?

IŠVADOS

Šiame straipsnyje, apimančiame filosofinius, komunikacinius ir edukologinius klausimus, nagrinėjamos keturios antikinės filosofijos mokyklos, siejant jas su sodo aplinka ir pasivaikščiojimais jame. Viena vertus, sodas nurodo išėjimą tiek iš miesto aplinkos, tiek iš kasdienės veiklos bei instrumentinio mąstymo. Kita vertus, tokia kasdienė praktika, kaip pasivaikščiojimas, siejama su „apeinančiu“, t. y. metafiziniu, mąstymu. Antai Epikūras, kalbėdamas apie malonumus, kreipė

dėmesį ne į kūno poreikių tenkinimą, o į protinę veiklą, puoselėjamą tarp draugų. Stoja buvo tiek šventiškų pasakojimų, tiek kasdienių susitikimų erdvė. Zenonas pasirinko Poecilės stoją savo mokymui ir diskusijoms dėl to, kad ten galėjo, vaikštinėdamas drauge su studentais, sutikti tiek dorybę, tiek tiesą. Taigi stoji buvo saugi ir atvira vieta visiems praeiviams, trokštantiems ugdyti savo dorybes. Kalbant apie Aristotelio licejų, pasivaikščiojimas turi kelis klodus. Čia buvo moko-

masi, vaikštinėjant paskui mokytoją dengtose galerijose. Be to, pasivaikščiojimu galima vadinti tarpdalykinį tyrimą, kurį atitiko daugiafunkcė licėjaus aplinka. Galiausiai pasivaikščiojimas sietinas su Aristotelio pirmąja substancija ir mokslinė prieiga „iš apačios“. Vėliau tai virto empiriniais ir lauko tyrimais. Platono užmiesčio sodas – akademija – taip pat nurodo kelis dalykus. Pirmą, rinkdamiesi akademinį kelią, siekiame būti išminties ir doros herojai. Antra, akademinė aplinka reiškia išsilaisvinimą nuo to, kas nesvarbu ir kas yra netiesa. Trečia, mirusieji abipus mūsų kelio link akademijos

sodo – visaverčiai pašnekovai, mums bendraujant su antikiniais filosofais.

Nagrinėdami Epikūro sodus, Zenono stoją, Aristotelio licėjų ir Platono akademią, matėme, kad sodas neatsiejamas nuo filosofijos, nuo mąstymo, dalijantis savo idėjomis erdvoje aplinkoje. U. Eco pasivaikščiojimo metafora apima tiek nuklydimą į „nerimtą skaitalą“, tiek pakilimą iki metateksto, kai kalbama apie tekstą, kuriame gausu pramanytų elementų, svarstant pramano ir tikrovės santykį. Galiausiai sodo erdvėje vaikštoma ir ieškoma tiesos, atradimui susipiniant su išmone.

Literatūra

- Camp J. M. 2001. *The archaeology of Athens*. New Haven and London.
- Clague L.; Harrison N.; Stewart K.; Atkinson C. Thinking outside the circle: Reflections on theory and methods for school-based garden research, *Australian Journal of Indigenous Education* 47 (2): 139–145. Doi: <https://doi.org/10.1017/jie.2017.21>.
- Diogenes Laertius. 2021. *Lives of eminent philosophers*. Translated and edited by S. White. Austin: University of Texas.
- Eco U. 1998. *Six walks in the fictional woods*. Harvard University Press.
- Goel A.; Kothari M. 2013. Academic and Indian neurosurgery, *World Neurosurgery* 79 (5–6): 632–635. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.wneu.2013.03.009>.
- Ksenofontas. 1997. *Atsiminimai apie Sokratą*. Vertė V. Kazanskienė. Vilnius: Pradai.
- Mickūnas A. 2018. Polycentric creative communication: The dispositive, *Creativity Studies* 11 (2): 311–325. Doi: <https://doi.org/10.3846/cs.2018.6594>.
- Munoz M. M. 2018. The Epicurean kepos and a detour to a society in crisis, *Ariel – Revista de filosofia* 22: 36–50.
- Mutanen A. 2022. Philosophy of communication: A logico-conceptual approach. *Filosofija. Sociologija* 33 (3): 206–215. Doi: <https://doi.org/10.6001/fil-soc.v33i3.4766>.
- Online Etymology Dictionary*. 2001–2022. Prieinamas internete: <https://www.etymonline.com/> [žiūrėta 2022 m. lapkričio 10 d.].
- Platonas. 2014. *Lisidas, arba Apie draugystę*. Vertė V. Bartninkas. Vilnius: Klasikų asociacija.
- Platonas. 2000. *Puota, arba Apie meilę*. Vertė T. Alekšnienė. Vilnius: Aidai.
- Stasiulis N. 2018. Communicative creativity: From customary metaphysics to original ontology, *Creativity Studies* 11 (2): 326–337. Doi: <https://doi.org/10.3846/cs.2018.3671>.
- Turner T. 2005. *Garden history: Philosophy and design 2000 BC to 2000 AD*. Abington: Spon Press.
- Vidauskytė L. 2022. Sophistry, rhetoric and politics, *Filosofija. Sociologija* 33 (3): 245–252. Doi: <https://doi.org/10.6001/fil-soc.v33i3.4771>.
- Wycherley, R. E. 1978. *The Stones of Athens*. Princeton University Press.